

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

จากความสูญเสียของประเทศต่างๆ ในสงครามโลกทำให้เกิดแนวคิดเรื่อง การพัฒนาสังคมหรือ กระบวนทัศน์การทำสังคมให้ทันสมัย (Modernistic Paradigm) เพื่อเป็นแนวทางในการฟื้นฟูประเทศประเทศดังกล่าว และแนวคิดดังกล่าวได้กระจายมาถึงประเทศโลกที่สามหรือประเทศด้อยพัฒนา กระบวนทัศน์นี้มีทิศทางในการพัฒนาจากบนสู่ล่าง (Top-down Approach) หรือการพัฒนาจากประเทศที่มีความเจริญทางความคิดและเศรษฐกิจกว่าไปสู่ประเทศที่ด้อยกว่า

โดยกระบวนทัศน์ดังกล่าวส่งผลต่อกระบวนการการสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อมวลชนสมัยใหม่ ก็ถูกมอบหมายให้มีภารกิจในการเผยแพร่แนวคิดนี้ด้วยเช่นกัน คือเป็นการสื่อสารจากผู้ส่งสาร (Sender) ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นผู้กำหนดเนื้อหา (Message) ที่เกี่ยวกับการพัฒนาไปยังประชาชนที่ถูกมองว่าเป็นผู้ยังไม่พัฒนาในกลุ่มต่างๆ (Receiver) และใช้ช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย รวมทั้งช่องทางการสื่อมวลชนด้วย แนวคิดที่เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อเป้าหมายดังกล่าวนี้เรียกว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication)

อย่างไรก็ดี แนวคิดทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ที่ได้นำไปปฏิบัติกลับไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาแก่สังคมได้อย่างสมบูรณ์ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านคุณภาพชีวิต เพราะผู้รับสารส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วม (People Participation) ในกระบวนการพัฒนาสังคมหรือชุมชนของตนเอง ประกอบกับกระบวนการพัฒนาดังกล่าวที่รัฐกำหนดมาให้ไม่เหมาะสมกับ ความต้องการที่แท้จริงของสังคมหรือชุมชนนั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 2-5)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดเพื่อการพัฒนาหลายกระแส โดยแนวคิดใหม่ ได้กลับมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ซึ่ง ชวนทัศน์ ประไพพิศ (13: 2530) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึงการปลดปล่อยประชาชนให้หลุดพ้นจากการเป็นผู้รับผลจากการพัฒนาและให้กลายเป็นผู้กระทำในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและเข้าสู่ภาวะที่ทันสมัย

แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) นี้ได้จุดประกายแนวคิดประชาสังคม (Civil Society) ขึ้น โดยแนวคิดดังกล่าวมีแก่นอยู่ที่ การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group/organization) ไม่ว่าจะภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำให้บางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (Civic network) (ซูซีย์ ศุภวงศ์, 2540: 165)

ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี (2543 : 139) ได้กล่าวถึงแนวคิดประชาสังคม ว่ามุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นภาคราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ นักวิชาการและองค์กรประชาชนในท้องถิ่น โดยเรียกชื่อว่า เวทีประชาคม

ในด้านของการสื่อสารตามแนวคิดประชาสังคม ก็ให้ความสำคัญกับการสื่อสารในลักษณะการสื่อสาร 2 ทาง (Two-way Communication) โดยให้ผู้รับสารสามารถตอบโต้ (Interactive) ผ่านช่องทางหรือตอบโต้โดยตรงกับผู้ส่งสาร (Sender) ได้ ซึ่งการสื่อสารดังกล่าวจะทำให้เกิดการไหลเวียนของข่าวสาร (Information-flow) เป็นไปในลักษณะ 3 ทิศทาง ได้แก่ ทิศทางแรก เป็นการสื่อสารจากบนสู่ล่าง (Top-down Communication) หมายถึง การสื่อสารจากหน่วยงานราชการลงมาสู่ประชาชน ทิศทางที่สอง เป็นการสื่อสารจากล่างสู่บน (Bottom-up Communication) หมายถึง การสื่อสารจากประชาชนไปสู่หน่วยงานราชการ และ ทิศทางสุดท้าย เป็นการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal Communication) หมายถึง การสื่อสารจากประชาชนด้วยกันเอง โดยการสื่อสารทั้ง 3 ทิศทางจะต้องมีการสะท้อนกลับ (Feedback) ของข่าวสารที่ส่งออกไปได้ตลอดเวลา

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ของไทย ในหมวดที่ 3 ที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ได้มีการระบุไว้ในหลายมาตรา เพื่อรองรับสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เช่น ในมาตรา 37 ที่ระบุว่าประชาชนมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยไม่ถูกกักกันหรือปิดกั้นการสื่อสารที่ชอบด้วยกฎหมายแล้ว หรือ มาตรา 58 ยังระบุให้บุคคลมีสิทธิที่จะรับทราบข้อมูล หรือข่าวสารสาธารณะในการครอบครองของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือราชการส่วนท้องถิ่น

สำหรับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่รองรับสิทธิของการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ บทบัญญัติมาตรา 46 ที่ระบุว่าบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน หากนำบทบัญญัติข้างต้น มาพิจารณาประกอบกับบทบัญญัติมาตรา 282 ในหมวด 9 ที่ว่าด้วยการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า รัฐจะต้องให้ความสำคัญอิสระแก่ท้องถิ่นตามหลักการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ด้วยแล้วนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการวางแนวทางหลักของการเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมทางสังคม (Participatory) ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับหนังสือพิมพ์ในแนวคิดประชาสังคม (Civic Journalism) นั้น ต้องมีบทบาทในการเป็นสื่อหรือช่องทางในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ผู้รับสารไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสารแต่ต้องมีโอกาสในการเข้าถึง (Access) และการใช้สื่อ เพื่อร่วมแสดงความคิดเห็นในรูปแบบต่างๆ บนหน้าหนังสือพิมพ์ ในฐานะเป็นเวทีแสดงความคิดเห็นของประชาชน (Public Forum) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือท้องถิ่น รวมไปถึงการมีส่วนร่วม (Participation) ในการเป็นผู้ผลิตข่าวสารโดยการสื่อข่าวสาร เขียนบทความบนหน้าหนังสือพิมพ์ เป็นต้น โดยหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้มากกว่าเป็นเพียงองค์กรกระจายข่าวหรือสื่อกลางในการบอกกล่าวแก่คนในท้องถิ่นหรือด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในท้องถิ่นทั้งในฐานะคนในท้องถิ่นและในฐานะสื่อมวลชน (พิศิษฐ์ ทวาลธวัช , 2537: 92)

อย่างไรก็ตาม บทบาทของหนังสือพิมพ์ตามแนวคิดประชาสังคมนั้น ยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ โดยเฉพาะการที่หนังสือพิมพ์เป็นธุรกิจที่จำเป็นจะต้องแข่งขันในการแสวงหากำไร ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับรายได้ ทำให้ต้องนำเสนอข่าวสารที่ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสนใจ (Human Interest) ซึ่งนอกจากจะส่งผลต่อยอดจำหน่ายแล้ว ยังส่งผลอัตราค่าโฆษณาซึ่งเป็นรายได้หลักของหนังสือพิมพ์อีกด้วย นอกจากนี้ การแสดงบทบาทเป็นเวทีสาธารณะก็มีข้อจำกัด เนื่องจากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นเองมีข้อจำกัดด้านต้นทุนการผลิต ซึ่งต้องให้ความสำคัญในการใช้เนื้อที่สำหรับการโฆษณา และข่าวสารมากกว่าพื้นที่ เพื่อแสดงความคิดเห็นของประชาชน หรือแม้ว่าจะมีเนื้อที่ในการนำเสนอความคิดเห็น แต่ก็ไม่มีหลักประกันว่าการแสดงความคิดเห็นหรือการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะถูกนำเสนอบนพื้นที่นั้น เพราะต้องผ่านการพิจารณาของบรรณาธิการหนังสือพิมพ์

(Gatekeeper) เพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจจะเกิดการขัดผลประโยชน์ของหนังสือพิมพ์ หรือเพื่อไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือของประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นต้น

หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากจะมีข้อจำกัดดังกล่าวแล้ว ยังมีข้อเสียเปรียบหนังสือพิมพ์ส่วนกลางในแง่ของความสนใจจากคนท้องถิ่น ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี (2542: 170) ได้วิเคราะห์เชิงสังคมว่า จากลักษณะของสังคมไทย ที่ขาดการสร้างพลังให้กับชุมชนแต่ละท้องถิ่น อันเนื่องมาจากระบบการปกครองแบบรวมศูนย์มาแต่อดีต เป็นปัจจัยให้หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไม่ได้รับความนิยม และทุกสิ่งทุกอย่างหรืออำนาจในการตัดสินใจต่างๆ อยู่ที่ส่วนกลาง ประชาชนจึงให้ความสำคัญกับข่าวจากส่วนกลางมากกว่าข่าวสารของท้องถิ่นของตนเอง

จากประเด็นปัญหาในการแสดงบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นดังกล่าว จึงเป็นที่น่าสนใจตรวจสอบว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในปัจจุบันได้แสดงบทบาทของตนเองท่ามกลางเงื่อนไขและข้อจำกัดต่างๆ ว่า ได้ทำให้เกิดสังคมหรือชุมชนที่สื่อทำหน้าที่อยู่ มีความเป็นสื่อประชาสังคมมากน้อยเพียงใด และเป็นไปในลักษณะใด ผู้ประกอบการหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และกลุ่มประชาสังคมในชุมชนนั้นๆ มีทัศนคติและความคาดหวังอย่างไรต่อบทบาทดังกล่าวนี้

ทั้งนี้งานวิจัยนี้มุ่งสำรวจศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์แนวประชาสังคมในท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ มีบทบาทในชุมชนมาอย่างยาวนาน และที่ผ่านมาได้ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะต่างๆ ได้พอสมควร

วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตอบปัญหาวิจัยต่อไปนี้

1. เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันจังหวัดเชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการรายงานข่าว คอลัมน์หรือบทแสดงความคิดเห็น ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในประเด็นปัญหาท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับบทบาทหนังสือพิมพ์แนวประชาสังคม (Civic Journalism) หรือไม่ อย่างไร
2. หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันเชียงใหม่ แต่ละฉบับมีส่วนเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะต่างๆ ในกรณีใดบ้าง ในรูปแบบใด อย่างไร
3. ผู้ประกอบการหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันจังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในเชียงใหม่ เช่น กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น มีทัศนคติอย่างไรพิจารณาในแง่ความคาดหวัง ความเป็นไปได้ และปัญหาอุปสรรค ในการที่จะผลักดันให้

หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น มีบทบาทตามแนวคิดหนังสือพิมพ์ประชาสังคม (Civic Journalism) มากขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการ และการนำไปพัฒนาหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในประเด็นต่อไปนี้

1. ผลการวิจัยจะสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันจังหวัดเชียงใหม่ ในการให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ตามแนวคิดหนังสือพิมพ์แนวประชาสังคม (Civic Journalism)
2. ผลการวิจัยนี้ ทำให้ได้เห็นทิศทางการพัฒนาบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน จังหวัดเชียงใหม่ ในอันที่จะส่งผลให้เกิดหนังสือพิมพ์แนวประชาสังคม (Civic Journalism) ทั้งบทบาทด้านการนำเสนอเนื้อหา การกำหนดนโยบายจากผู้ประกอบการหนังสือพิมพ์ และการมีส่วนร่วมกลุ่มประชาสังคมในจังหวัดเชียงใหม่ ต่อในประเด็นปัญหาต่างๆ ของท้องถิ่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย